

Wpływ urynkowania gospodarki żywnościowej na kształtowanie się samozaopatrzenia w żywność w gospodarstwach domowych w Polsce

Samozaopatrzenie (spożycie naturalne lub autokonsumpcja) jest najstarszą historycznie formą zaopatrywania się w surowce i produkty żywnościowe. Oznacza tę część żywności, która uzyskiwana jest przez gospodarstwo domowe z pominięciem rynku, tj. z ogródków działkowych, gospodarstw rolnych czy działek przyzagrodowych. Niektórzy autorzy do samozaopatrzenia zaliczają ponadto artykuły żywnościowe pochodzące z wymiany sąsiedzkiej oraz darowizny (Świętochowska 1979, Berger i in. 1989, 1991, 1992).

Rola samozaopatrzenia w zaspokajaniu potrzeb żywnościowych jest z reguły uzależniona od stopnia rozwoju gospodarczego kraju, a w konsekwencji od poziomu życia ludności. Także w warunkach kryzysów gospodarczych rośnie udział produktów pochodzących ze źródeł pozarynkowych, głównie z samozaopatrzenia. Świadczy to, że w określonych sytuacjach samozaopatrzenie przyczynić się może do zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego, jak również stwarza poczucie pewnej ekonomicznej niezależności, chroniąc gospodarstwa domowe przed skutkami fluktuacji na rynku. Jednocześnie rozwój gospodarczy i wysoka stopa życiowa ludności wywołuje zjawisko denaturalizacji spożycia, czyli wzrostu znaczenia zakupów rynkowych jako źródła żywności w gospodarstwie domowym. Wielkość samozaopatrzenia może być zatem traktowana jako jeden z pośrednich mierników stopnia rozwoju gospodarczego krajów.

W tradycji żywienia się polskich rodzin ta forma pozyskiwania żywności odgrywała i odgrywa w dalszym ciągu znaczną rolę. Decydują o tym nie tylko względy ekonomiczne, ale także żywieniowo-zdrowotne. Tzw. własna żywność z powodu nieprzechodzenia przez fazę obrotu nie jest obciążona po pierwsze marżą pośrednika – stąd jest relatywnie tańsza. Z drugiej strony następuje skrócenie do minimum czasu pomiędzy produkcją a konsumpcją, co oznacza, że artykuły są konsumowane w stanie świeżym, a więc nie tracą wskutek przechowywania składników odżywczych i ponadto nie zawierają substancji konserwujących. W tym

aspekcie samozaopatrzenia ma istotne znaczenie z punktu widzenia przestrzegania zasad racjonalnego żywienia.

Rozmiary samozaopatrzenia żywnościowego są oczywiście zdecydowanie większe w środowisku wiejskim. W 1987 r. gospodarstwa rolników indywidualnych z samozaopatrzenia zabezpieczyły w prawie 100% swoje zapotrzebowanie na ziemniaki, strączkowe, jaja i mleko. Również wysoki udział spożycia naturalnego występował w odniesieniu do warzyw i przetworów (76%), mięsa i przetworów, owoców i przetworów (63%) oraz tłuszczów zwierzęcych (55%). Natomiast w rodzinach miejskich jedynie około 20% strączkowych, warzyw, ziemniaków i jaj uzyskiwano z własnej działki lub ogródka, zaś podstawę zaopatrzenia stanowiły zakupy rynkowe (Berger i in., 1989).

Dokonujące się od początku lat 90. przemiany w polskiej gospodarce oraz będące ich konsekwencją zmiany wzajemnych relacji dochodów i cen, w tym detalicznych i skupu, wywarły istotny wpływ na sferę konsumpcji, w tym także na spożycie żywności i poziom samozaopatrzenia w nią. Pragnąc poznać skalę tych zmian poddano ocenie wyniki badań budżetów gospodarstw domowych prowadzonych przez GUS (niepublikowane... 1993). Do 1992 r. objęte nimi były cztery podstawowe grupy społeczno-zawodowe gospodarstw domowych, tj. pracownicze, pracowniczno-chłopskie, chłopskie oraz emerytów i rencistów. Od 1993 r. badania zostały rozszerzone o dwa dalsze typy gospodarstw powstałe w nowej sytuacji gospodarczo-społecznej kraju, a mianowicie gospodarstwa osób pracujących na własny rachunek oraz osób utrzymujących się z niezarobkowych źródeł (innych niż emerytura i renta), tj. głównie z zasiłków dla bezrobotnych, zapomóg, alimentów i darowizn.

Analizą objęto spożycie żywności ogółem, w tym samozaopatrzenie zaagregowane w 13. podstawowych grupach produktów żywnościowych. Zebrane dane dotyczyły lat 1988–1993. Dane w ujęciu ilościowym przeliczono na energię i wybrane składniki pokarmowe (białko, tłuszcz, węglowodany, żelazo, wapń, witaminy: A, B₁, B₂ i C) zgodnie z obowiązującą metodyką.

Wyniki przeprowadzonych badań dowiodły, że wszystkie typy gospodarstw domowych na urynkowanie gospodarki w 1989 r. generalnie zareagowały obniżeniem poziomu spożycia wielu artykułów i jednocześnie wzrostem udziału samozaopatrzenia w spożyciu żywności ogółem (tab. 1–2), dążąc w ten sposób do zmniejszenia zagrożenia, jakie stanowił dla ich budżetów wzrost kosztów utrzymania. W kolejnym roku zauważono pewną zmianę w zachowaniach konsumenckich, polegającą na wzroście spożycia rynkowego, przede wszystkim mięsa i jego przetworów oraz owoców. Było to wynikiem znacznej poprawy zaopatrzenia sklepów pod względem ilościowym i asortymentowym w te grupy produktów, a zwłaszcza w mięso, którego nabycie w latach wcześniejszych ograniczone było systemem kartkowym.

Tabela 1.

Udział (%) samozaopatrzenia w produkty żywnościowe w ich spożyciu ogółem w gospodarstwach pracowniczych (a) oraz emerytów i rencistów (b) w latach 1988–1993

Grupy produktów		1988	1989	1990	1991	1992	1993
Przetwory zbożowe	a	0,1	0,2	0,4	0,3	0,4	0,4
	b	1,3	1,2	2,0	2,4	2,7	2,6
Ziemniaki	a	16,9	17,4	17,7	15,8	12,7	15,7
	b	20,1	19,8	19,6	19,7	17,4	21,3
Strączkowe	a	28,6	31,0	28,6	28,0	28,6	25,0
	b	35,7	35,9	38,5	38,5	38,5	33,3
Warzywa i przetwory	a	26,4	28,2	29,6	27,7	28,3	22,9
	b	31,2	34,4	34,4	32,1	34,8	35,0
Owoce i przetwory	a	20,9	18,9	17,7	16,5	17,6	18,6
	b	32,1	30,0	26,9	24,9	28,3	28,2
Mięso i przetwory	a	6,0	6,3	6,1	4,5	5,3	3,1
	b	9,6	38,0	8,9	7,4	8,2	8,3
Masło	a	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
	b	1,1	0,9	1,2	2,7	3,7	3,7
Tłuszcze zwierzęce	a	5,4	5,1	6,1	3,0	3,2	3,4
	b	5,1	5,7	5,4	5,7	6,0	5,7
Jaja	a	19,8	21,1	20,3	18,1	16,7	14,2
	b	34,0	31,9	32,3	30,4	30,3	29,7
Mleko i przetwory	a	1,4	1,1	1,6	1,6	1,9	2,5
	b	7,5	7,4	9,2	11,4	12,7	14,6
Sery	a	0,0	0,8	1,1	1,0	1,2	1,1
	b	3,1	2,9	5,1	7,9	9,5	9,4

Źródło: obliczenia własne.

Omówione powyżej ogólne zmiany w postępowaniu konsumentów w pierwszym okresie wdrażania mechanizmów rynkowych cechował różny stopień nasilenia, który był uzależniony od miejsca zamieszkiwania rodziny i sposobu zabezpieczania potrzeb żywnościowych, a także dostępności poszczególnych artykułów żywnościowych, sytuacji dochodowej rodzin, struktury rodziny, odmiennego podejścia do problemu spędzania wolnego czasu itp. Najdokładniej różnice te można przeanalizować, łącząc poszczególne grupy społeczno-zawodowe gospodarstw domowych jako zamieszkujące głównie w środowisku miejskim i wiejskim.

Rodziny miejskie to gospodarstwa pracownicze oraz emerytów i rencistów. Do grupy tej zaliczono także (od 1993 r.) gospodarstwa osób pracujących na własny rachunek oraz utrzymujących się z niezarobkowych źródeł.

W rodzinach pracowniczych oraz emerytów i rencistów samozaopatrzenie odgrywało istotną rolę w przypadku spożycia warzyw, jaj, owoców oraz ziemniaków. Zauważyć należy, że w latach 1990–1993 udział tego źródła zaopatrzenia w poszczególne produkty był niższy niż w 1989 roku. Najwyższy udział spożycia naturalnego w konsumpcji ogółem, wynoszący 25–38%, dotyczył suchych nasion roślin strączkowych, jednak w wartościach bezwzględnych wynosił on poniżej 1 kg.

Tabela 2.

Udział (%) samozaopatrzenia w produkty żywnościowe w ich spożyciu ogółem w gospodarstwach chłopskich (a) i pracowniczo-chłopskich (b) w latach 1988–1993

Grupy produktów		1988	1989	1990	1991	1992	1993
Przetwory zbożowe	a	14,7	14,5	30,4	29,9	28,2	22,9
	b	12,2	12,8	24,4	23,2	24,4	19,9
Ziemniaki	a	98,6	98,5	98,2	97,6	97,3	97,1
	b	95,4	95,1	95,7	93,6	94,3	95,5
Strączkowe	a	87,5	90,9	93,3	93,7	88,2	92,9
	b	91,7	90,1	92,9	92,3	85,7	85,7
Warzywa i przetwory	a	74,4	79,0	80,7	78,9	80,4	79,4
	b	73,2	74,2	77,8	75,1	74,7	75,5
Owoce i przetwory	a	75,6	73,9	71,2	67,8	70,1	67,4
	b	70,3	65,9	63,7	60,5	65,3	62,1
Mięso i przetwory	a	62,5	72,5	69,3	65,1	65,0	59,6
	b	53,7	66,1	54,4	52,3	52,4	48,7
Masło	a	11,6	12,5	23,5	36,1	41,2	29,5
	b	14,5	14,0	22,1	31,1	36,2	30,2
Tłuszcze zwierzęce	a	58,2	63,0	61,8	62,5	62,3	50,0
	b	43,3	46,9	48,1	45,3	46,8	41,5
Jaja	a	97,4	98,1	97,2	96,8	96,6	93,8
	b	93,4	95,0	94,7	93,6	92,0	89,9
Mleko i przetwory	a	85,4	92,5	94,4	94,7	95,0	92,6
	b	77,5	76,6	82,8	84,0	84,7	85,3
Sery	a	36,8	40,5	63,0	71,0	72,0	61,7
	b	35,1	37,9	60,3	67,7	68,8	64,9

Źródło: obliczenia własne.

Spożycie masła i przetworów zbożowych w obu typach miejskich gospodarstw domowych oraz mleka i serów w rodzinach pracowniczych w ponad 95% pochodziło z zakupów rynkowych. Wyłącznie na rynku zaopatrywano się w ryby i przetwory, cukier i tłuszcze roślinne.

Na początku lat 90. rodziny miejskie ograniczyły istotnie ilości mięsa i jaj pobieranych z własnej działki lub ogródka. Przykładowo w gospodarstwach emerytów i rencistów samozaopatrzenie w te grupy produktów obniżyło się odpowiednio o 76% (z 26 kg w 1989 r. do 6,2 kg w 1993 r.) i o 21% (z 81 do 64 sztuk), czyli do poziomu niższego niż w 1989 r.

Postępujący wzrost cen detalicznych artykułów mleczarskich przyczynił się do spadku poziomu ich konsumpcji oraz do wzrostu spożycia naturalnego mleka, śmietany, śmietanki i serów twarogowych zarówno w rodzinach pracowniczych, jak i emerytów i rencistów. Przykładowo udział samozaopatrzenia w mleko w gospodarstwach emeryckich zwiększył się w latach 1990–1993 z 9,2 do 14,6%, w sery z 5,1 do 9,4%, w masło zaś z 1,2 do 3,7%. Podobnie w tym okresie wzrósł udział spożycia naturalnego w spożyciu przetworów zbożowych (głównie mąki) z 2,0 do 2,6%.

Główną formą zaopatrywania się w żywność rodzin utrzymujących się z niezarobkowych źródeł utrzymania (bezrobotnych), jak i rodzin pracujących na własny rachunek były zakupy rynkowe (tab. 3). W tych dwóch rodzajach gospodarstw domowych udział samozaopatrzenia w spożyciu ogółem wszystkich grup produktów żywnościowych był wyższy niż w rodzinach pracowniczych, lecz niższy niż w rodzinach emerytów i rencistów.

Najwyższym udziałem spożycia naturalnego w spożyciu ogółem charakteryzowała się w 1993 r. konsumpcja warzyw i strączkowych (po 30% w rodzinach bezrobotnych i średnio po 25% w rodzinach pracujących na własny rachunek) oraz owoców i jaj (poniżej 20%). Należy podkreślić wysoki, 10-procentowy (a więc wyższy niż w rodzinach emeryckich) udział samozaopatrzenia w sery w rodzinach osób pracujących na własny rachunek.

Analiza udziału samozaopatrzenia w wydatkach na żywność ogółem w 1993 r. wskazuje, iż rodziny pracownicze pracujących na własny rachunek oraz bezrobotnych wzbogaciły swój budżet domowy, korzystając z produktów pobranych z własnych działek i ogródków przydomowych odpowiednio o 5,4, 5,7 i 6,6%, zaś rodziny emerytów i rencistów o 9,9%.

W znacznie większym stopniu – średnio o 44% – samozaopatrzenie wsparło budżety rodzin wiejskich, zwiększając w ten sposób bezpieczeństwo ekonomiczne i żywnościowe gospodarstw chłopskich i pracowniczochłopskich.

W rodzinach chłopskich najwyższym – ponad 90% – udziałem samozaopatrzenia w spożyciu ogółem charakteryzowały się ziemniaki, jaja, mleko i strączkowe. Wysoki był również udział spożycia naturalnego w konsumpcji ogółem w przypadku warzyw i owoców (ponad 70%) oraz mięsa (ponad 60%). Średnio około połowy spożycia tłuszczów zwierzęcych i serów rodziny chłopskie pokrywały z własnej

Tabela 3.

Udział (%) samozaopatrzenia w produkty żywnościowe w ich spożyciu ogółem w gospodarstwach bezrobotnych oraz pracujących na własny rachunek w 1993 roku (na osobę rocznie)

Wyszczególnienie	Jednostka miary	Gospodarstwa domowe	
		bezrobotnych	prac. na wł. rachunek
Przetwory zbożowe	kg	0,6	1,3
Ziemniaki	kg	19,0	19,1
Strączkowe	kg	30,0	25,0
Warzywa i przetwory	kg	30,4	26,7
Owoce i przetwory	kg	19,4	19,9
Mięso i przetwory	kg	5,1	4,7
Masło	kg	0,0	2,1
Tłuszcze zwierzęce	kg	0,0	4,5
Jaja	szt.	16,8	18,3
Mleko i przetwory	l	3,5	5,1
Sery	kg	1,6	9,9

produkcji. Jedynie w ryby i ich przetwory oraz cukier gospodarstwa te zaopatrywały się na rynku.

W latach 1990–1991 w efekcie wzrostu cen artykułów żywnościowych, środków produkcji w rolnictwie (maszyn, materiału siewnego, środków ochrony roślin, nawozów itp.), skokowego wzrostu oprocentowania kredytów oraz spadku popytu na żywność ze strony mieszkańców miast rodziny utrzymujące się z pracy w gospodarstwie rolnym znalazły się w złej sytuacji materialnej. Broniąc się przed spadkiem osiągniętego poziomu spożycia żywności (por. efekt rygla), rodziny te w porównaniu do 1989 r. zwiększyły ilości pobieranych z gospodarstwa rolnego: produktów zbożowych (wzrost udziału samozaopatrzenia w rodzinach chłopskich z 14,5 do 30%), masła (wzrost z 12,5 do 36%) oraz serów (z 40,5 do 71%).

Wzrost spożycia naturalnego nie zrekompensował jednak spadku konsumpcji ogółem w tych gospodarstwach, co spowodowane było przede wszystkim znacznym wzrostem cen detalicznych artykułów żywnościowych.

Dopiero w 1993 r. udział samozaopatrzenia w przetwory zbożowe, masło i sery obniżył się, ale w dalszym ciągu był wyższy niż przed urynkowaniem gospodarki żywnościowej.

Niższa dynamika wzrostu cechowała w latach 1989–1993 spożycie naturalne mleka (wzrost udziału samozaopatrzenia w rodzinach pracowniczo-chłopskich z 76,6 do 85,3%).

Na zbliżonym poziomie – około 79% w rodzinach chłopskich i 75% w pracowniczo-chłopskich – w sześciu analizowanych latach utrzymywał się udział warzyw pobieranych z własnego gospodarstwa rolnego. Nie zmieniła się również struktura asortymentowa tych warzyw. Najczęściej z samozaopatrzenia pochodziły buraki, marchew, sałata i kapusta. Najwięcej dokupywano pomidorów, ogórków oraz kalafiorów.

W przypadku produktów charakteryzujących się najwyższym udziałem spożycia naturalnego, tj. ziemniaków, jaj i strączkowych, w 1993 r. rodziny chłopskie osiągnęły niższy nieco poziom (o 1 – 4 punkty procentowe) niż przed urynkowaniem.

Spożycie naturalne tłuszczów zwierzęcych, mięsa i owoców w okresie 1989–1993 uległo zmniejszeniu. Udział samozaopatrzenia w mięso zmniejszył się w gospodarstwach chłopskich w tym okresie z 72,5 do 59,2%, zaś w gospodarstwach pracowniczo-chłopskich z 66,1 do 48,7%, a więc do poziomu o 10 punktów procentowych niższego niż przed zmianą zasad funkcjonowania rynku żywnościowego. W strukturze asortymentowej mięsa dominowały wieprzowina (81% jej spożycia w 1993 r. pochodziło z samozaopatrzenia) oraz drób (92%).

Podobnie udział spożycia naturalnego w konsumpcji tłuszczów zwierzęcych w latach 1989–1993 zmniejszył się do 50% w rodzinach chłopskich, czyli do poziomu niższego niż przed wprowadzeniem gospodarki rynkowej.

W gospodarstwach chłopskich i pracowniczo-chłopskich w badanych latach udział samozaopatrzenia w owoce obniżył się odpowiednio z 74 do 67% i z 66 do 62%. Najczęściej z własnego gospodarstwa pochodziły śliwki, owoce jagodowe, gruszki i jabłka.

Określona struktura spożycia żywności i samozaopatrzenia w nią determinuje wartość energetyczną i odżywczą przeciętnej racji pokarmowej i udziału w niej spożycia naturalnego.

Źródłem składników odżywczych w dietach rodzin miejskich w latach 1988–1993 były przede wszystkim zakupy rynkowe. Samozaopatrzenie dostarczało znaczących ilości jedynie witaminy C – około 17–25%, witaminy A – 11–18% i żelaza 7–13%. Są to składniki zawarte w uprawianych na działkach i w ogródkach warzywach i owocach.

Analogicznie jak dla samozaopatrzenia wyrażonego w jednostkach naturalnych, tak i w ujęciu jakościowym rodziny bezrobotnych i pracujących na własny rachunek w większym stopniu korzystały z tego źródła żywności niż gospodarstwa pracownicze, ale w mniejszym niż gospodarstwa emerytów i rencistów. Udział samozaopatrzenia powyżej 10% w tych rodzinach dotyczył wyłącznie witamin A i C.

Na urynkowanie gospodarki rodziny pracownicze zareagowały nieco zwiększonym udziałem spożycia naturalnego w konsumpcji ogółem wszystkich składników pokarmowych. Najwyższy wzrost odnotowano w 1990 r., był on rzędu 1–1,5 punktu procentowego. Po roku 1990 udział samozaopatrzenia wyrażonego w składnikach pokarmowych w rodzinach pracowniczych systematycznie malał.

W gospodarstwach emerytów i rencistów samozaopatrzenie w największym stopniu wpłynęło na wartość energetyczną i odżywczą diety w roku 1989. Stwierdzono wtedy wyjątkowo wysoki udział spożycia naturalnego w konsumpcji żelaza, białka zwierzęcego i tłuszczu wynoszący odpowiednio 41, 19 i 16%. Było to związane ze zwiększoną własną produkcją mięsa, szczególnie drobiowego. W 1990 r. udział samozaopatrzenia w te trzy składniki pokarmowe spadł 2–3-krotnie.

Wzrost rozmiarów spożycia naturalnego większości artykułów żywnościowych w gospodarstwach chłopskich w 1990 r. pociągnął za sobą zwiększenie udziału tej formy zaopatrzenia w wartości energetyczne i odżywcze przeciętnej racji pokarmowej. Największe różnice (wzrost o kilkanaście punktów procentowych) pomiędzy rokiem 1989 a 1990 odnotowano dla białka roślinnego i węglowodanów. Było to następstwem wzrostu spożycia naturalnego produktów zbożowych. W mniejszym stopniu (0,2–5 punktów procentowych) zwiększył się w 1990 r. udział samozaopatrzenia w takie składniki, jak: wapń, białko zwierzęce, witaminy B₂ i A, czyli takie, których źródłami są produkty w większości pochodzące z własnej produkcji: mleko, jaja, mięso.

Po roku 1990 obserwowano systematyczne zmniejszanie się znaczenia spożycia naturalnego w dostarczaniu codziennej porcji energii i składników pokarmowych. Najbardziej dynamicznie malały udziały samozaopatrzenia w konsumpcji całkowitej

takich składników, jak białko zwierzęce i tłuszcz, osiągając w 1993 r. poziomy o 6–7 punktów procentowych niższe niż w roku 1988. Natomiast, pomimo spadku po roku 1990, udziały samozaopatrzenia w spożyciu białka zwierzęcego, węglowodanów, witaminy B₁ w roku 1993 pozostały większe niż przed urynkowaniem.

Analogiczne zmiany stwierdzono także w gospodarstwach pracowniczo-chłopskich, mimo że w większym stopniu niż chłopskie korzystały one z zakupów rynkowych. Jedyną różnicą dotyczyła wapnia, witamin B₁ i B₂, których omawiane rodziny pobierały więcej z własnego gospodarstwa w 1993 r. niż w okresie przed urynkowaniem gospodarki żywnościowej. Miało to związek przede wszystkim z wyższym udziałem samozaopatrzenia w mleko.

Podsumowując zmiany, jakie zaszły w poziomie samozaopatrzenia w żywność w latach 1989–1993 w odniesieniu do okresu sprzed urynkowania gospodarki żywnościowej, należy stwierdzić, iż:

- wszystkie typy rodzin, zwłaszcza wiejskie, broniąc się przed ewentualnością pogorszenia sytuacji ekonomicznej w pierwszych latach transformacji gospodarczej, zdecydowały się na utrzymanie bezpieczeństwa żywnościowego członków rodzin drogą zwiększenia ilości żywności pobieranej z własnych gospodarstw rolnych, działek i ogródków,

- zarówno w rodzinach miejskich, jak i wiejskich znacznie zwiększył się udział samozaopatrzenia w sery (około dwukrotnie) oraz w mniejszym stopniu w przetwory zbożowe,

- w rodzinach wiejskich nastąpił wzrost spożycia naturalnego masła (dwukrotnie), warzyw i tłuszczów roślinnych, a w gospodarstwach pracowniczo-chłopskich także mleka,

- w obu typach rodzin wiejskich zmniejszyła się ilość pobieranego z własnych gospodarstw lub działek: mięsa, tłuszczów zwierzęcych, jaj oraz strączkowych,

- w rodzinach pracowniczych oraz emerytów i rencistów stwierdzono zmniejszenie udziału samozaopatrzenia w warzywa i masło, natomiast wzrost w mleko.

Samozaopatrzenie w żywność w nowo wyodrębnionych w 1993 r. typach gospodarstw domowych, tj. bezrobotnych oraz pracujących na własny rachunek, kształtowało się na poziomie zbliżonym do innych rodzin miejskich.

Urynkowanie gospodarki żywnościowej wpłynęło na wzrost samozaopatrzenia w składniki pokarmowe i energię we wszystkich typach gospodarstw domowych, przy czym w rodzinach emerytów i rencistów najwyższy jego udział w wartości energetycznej i odżywczej diety stwierdzono w 1989 r., w pozostałych zaś rodzinach w 1990 r.

W roku 1993 w stosunku do okresu sprzed urynkowania stwierdzono wyższy udział spożycia naturalnego w konsumpcji ogółem następujących składników pokarmowych:

- w gospodarstwach pracowniczych – węglowodanów, wapnia i witaminy B₁;

- w gospodarstwach chłopskich – energii, białka roślinnego, węglowodanów i witaminy B₁;
- w gospodarstwach emerytów i rencistów – energii i wszystkich składników z wyjątkiem żelaza i witaminy A;
- w gospodarstwach pracowniczo-chłopskich – większości składników, poza tłuszczem, żelazem, witaminami A i C.

Literatura

1. BERGER S., KOWRYGO B., LEWANDOWSKA G., LUDWICKA M., SAWICKA B., ŚWISTAK E., TARTAS M.: Spożycie żywności w gospodarstwach pracowniczych i chłopskich ze szczególnym uwzględnieniem samozaopatrzenia w latach 1984 i 1987 (maszynopis powielony, KZL, 76/87/88/89), IŻCz SGGW, Warszawa 1989.
2. BERGER S., KOWRYGO B., LUDWICKA M., SAWICKA B., ŚWISTAK E., TARTAS M.: Ocena wpływu urynkowienia gospodarki żywnościowej na kształtowanie się samozaopatrzenia w żywność [W:] Wpływ urynkowienia na zmiany w spożyciu żywności i ich konsekwencje w stanie odżywienia. PTTZ, nr 1, Warszawa 1991.
3. BERGER S., KONOPKA J., KOWRYGO B., LUDWICKA M., PLEWA J., ŚWISTAK E.: Ocena spożycia żywności w Polsce w pierwszych latach transformacji gospodarki w kierunku gospodarki rynkowej (maszynopis powielony). IŻCz SGGW, Warszawa 1992.
4. Nie publikowane dane budżetowe GUS z lat 1987–1993.
5. ŚWIĘTOCHOWSKA M.: Ewolucja spożycia żywności na wsi. PAN, IRWiR, Warszawa 1979.

The Effects of Market Reforms in Food Economy on Food Self-Supply of Polish Households

Abstract

The purpose of our work was to evaluate changes in food self-supply in various socio-economic groups of the Polish population during the first years of economic transformation /1989–1993/ as compared to 1988.

Statistical data on the consumption of 65 food items and the amount of food got from self-supply was obtained from household budget surveys carried out by the Central Statistical Office /GUS/. The data was aggregated into 14 food groups and converted into energy and selected nutrients /protein, fat, carbohydrates, calcium, iron, vitamins: A, B₁, B₂, C/.

It has been noted that in the period under study, in all types of households the self-supply of cheeses increased significantly whereas of cereal products it rose to a lower degree. In rural households the self-supply of butter, vegetables, vegetable fats went up while the self-supply of meat, animal fats, eggs and legumes dropped.

In urban households the self-supply of vegetables and butter fell but grew in the case of milk.

Market reforms in food economy affected the increase in self-supply of nutrients and energy in all types of households. The highest level of self-supply was noted in 1990 /whereas in 1989 in the households of pensioners and the retired/. In 1993 as compared to 1988 the level of consumption of self-supplied carbohydrates and vitamin B₁ was higher in all groups of households.